

ENSABIN CAHİLİYE
ARAPLARI VE
HZ. PEYGAMBER
NAZARINDAKİ YERİ VE
ÖNEMİ
THE POSITION AND
SIGNIFICANCE OF THE
GENEALOGY (ENSAB)
ACCORDING TO THE
IGNORANT (CAHİLİYYA)
ARABS AND THE
PROPHET EXCESSIVELY!"

ÜNAL KILIÇ
PROF. DR.

CUMHURİYET Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

Araplar, bir babadan geldiğine inanan insanların meydana getirdiği kabile esasına dayanan bir toplum yapısına sahiptiler. Daha çok erkek soyundan gelen akrabalık bağına, yani asabiyete dayanan kabilede, kan bağı önemli bir yer tutuyordu. Bu sebeple de Araplar asabelerini yani soylarına mensup olanları öğrenmeye önem vermişlerdir.

Neseble övünme (müfâhara) Araplar arasında mukaddes sayılmakla birlikte onların hayatlarını idame ettirebilmeleri için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Zira aynı soydan gelenler, soylarını övmeye birleşiyorlar, gerektiğinde düşmanlarına karşı uzak veya yakın akrabalarını yardıma çağırarak düşmanlarına üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı.

İslâm, insanların akrabalık bağları ile birbirlerine destek olmalarını, dinin çirkin görmediği hususlarda yardımlaşmada bulunmalarını, akrabalık haklarını gözetmelerini yasaklamamış aksine bunlara önem verilmesini teşvik etmiştir. Nesebin ön plana çıkartılarak insanların birbirlerine karşı üstünlük yarışına girmeleri ve övünmek maksadıyla soylardan bahsedilmesi, buna karşılık başka insanların mensubu buldukları aile ve kabilelerin yine soyları sebebiyle eleştirilmesi yerine insanların birbirlerini tanıyarak iyi ve hayırda yardımlaşmaları teşvik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:
Neseb, Ensab, Asabiyet,
Müfâhara, Şecere,
Soy bilimi, Arapların
soyları.

Giriş

Eâhiliye döneminde kabileler halinde yaşamalarını sürdüren topluluklar, neseplerini öğrenmek ve kendilerinden sonraki nesillere öğretmek hususunda gayret göstermişlerdir. Bunda, onların yaşam tarzlarının büyük etkisi vardır. Zira kabileler halinde yaşayan Araplar, siyasi ve hukuki bir düzenden mahrumdular. Onlar, hayatlarını bir kabile ortamında, yetki ve sorumlulukları hukuk çerçevesinde tespit edilmeyen, aynı soydan gelmenin veya kabilenin bağlı bulunduğu soya yakınlık veya uzaklığa göre konumları belirlenen bir ortamda sürdürmekteydiler.

Araplar, bir babadan geldiğine inanan insanların meydana getirdiği kabile esasına dayanan bir toplum yapısına sahiptiler. Daha çok erkek soyundan gelen akrabalık bağına, yani asabiyete dayanan kabilede, kan bağı önemli bir yer tutuyordu. Bununla birlikte hilf, civâr ve velâ yoluyla da akrabalık bağı kurulabiliyor, böylece kabileye yeni katılımlar oluyordu; ancak bu şekilde kurulan akrabalık, kabilenin mensup olduğu cedit ve ona bağlılığı ortadan kaldırmıyordu.^[1]

İslâm öncesi Arap toplumu, çöl hayatının ortaya çıkardığı bir sosyal model olan kabile sistemi üzerine kurulmuştur.^[2] Arabistan bozkırlarında baba, anne ve az sayıdaki çocuklardan ibaret olan çekirdek ailenin bağımsız bir şekilde kimseyle irtibat içerisinde olmadan hayatını sürdürmesi mümkün olmadığından bu tür küçük aileler bir araya gelerek yaşamak zorundaydılar. Onları bir araya getirerek birlikte yaşamalarını sağlayan bağ ise, asabiyet bağı, yani aynı soydan gelenlerin oluşturduğu ve kabile denilen grubu oluşturan

[1] Mustafa Fayda, "Ensâb", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 245.

[2] Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad., M. Mahfuz Söylemez- Mustafa Hizmetli, Ankara 1997, s.30.

birlikteliklerdi.^[3] Dolayısıyla çöl hayatı kabile esaslı bir yapılanmayı zorunlu hale getirdiği için uzun asırlar boyu Araplar kabileler halinde yaşamlarını sürdürmüşler, bir devlet nizamı altında hukukla sınırları belirlenmiş haklar veya sorumluluklar yerine kabilenin gelenek ve görenekleri çerçevesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

I- Cahiliye Döneminde Ensâb

Gerek kabiledaki konumun belirlenmesi gerekse başka kabileler arasındaki durumunun tespiti bakımından ensâb önemli olduğu için Araplar kabileler halinde yaşamlarını sürdürmeye başlamalarından itibaren neseplerine önem vermişlerdir. Arapların neseplerine değer vermelerinin altında yatan tek gerekçe onların nesepleri ile övünmeleri değildi. Neseble övünme (müfâhara) Araplar arasında mukaddes sayılmakla birlikte onların hayatlarını idame ettirebilmeleri için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Zira aynı soydan gelenler, soylarını övmeye birleşiyorlar, gerektiğinde düşmanlarına karşı uzak veya yakın akrabalarını yardıma çağırarak düşmanlarına üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı. Nesebe önem vermede müfâhara ve gerektiğinde yardımlaşmanın sağlanmasından başka sebeplerin de etkili olduğu görülmektedir.^[4]

İslâm'ın doğup intişâr ettiği devrede Araplar, kabirlerine gidip geçmiş atalarını sayarak onların çokluğu ve ululuğuyla övünecek kadar^[5] aşırı gitmişlerdi. Cahiliye devri Araplarının neseplerine verdikleri önem onlardan intikal eden şiir, ahhâr ve benzeri edebî-tarihi rivayetlerde açıkça görülmektedir. Esasen ensâb, şiir, ahhâr ve emsâl Arabın vazgeçilmez edebî uğraşlarını oluşturmaktaydı.^[6] Bu edebî türlerle ilgilenmek Arabın tarihi ile ilgisini sağladığı ve devam ettirdiği gibi atalarıyla olan irtibatını da muhafaza etmeye yarıyordu. Uzun çöl gecelerinde başka uğraşları olmayan Arapların, hem medeni hem de bedevi olanları ataları ve tarihlerine olan ilgileri dışında asabiyetin gereği ve ecdatlarının ahhârı ile övünerek hoşça vakit geçirmek üzere ensâb silsilelerini ve bu silsilede yer alan cedlerinin özellikle eyyamü'l-Arab ve sair dönemlerdeki fedailü'l-Arab olarak nitelenen yiğitlik, mertlik, cömertlik, fedakarlık vb. özelliklerini anlatmayı bir gelenek haline getirmişler, hatta hayatlarının vazgeçilmez bir unsuru saymışlardır. Nitekim cahiliye Araplarından intikal eden şiir, emsal ve ahhârın muhtevasında özellikle ensâbın önemli bir yekûn tuttuğu görülmek-

[3] Mustafa Çağrırcı, "Asabiyet", *DİA*, İstanbul 1991, III, 453.

[4] Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, İstanbul 2012, s.209.

[5] et-Tekâsür 102/1-3 ayetlerinin tefsirlerine geniş bilgi için bakılabilir.

[6] Apak, *İslâm Öncesi*, s.208.

tedir. Bu durum onların ensâba verdikleri önemi göstermektedir. Neseb cedvellerindeki şahısların bilgilerine ulaşmak için geçmişte yaşanılanları konu edinen şiir, ahbâr ve emsâla dair rivayetlere mutlaka müracaat etmek gerekmektedir. Dolayısıyla cahiliye döneminin sonları ve İslâmiyet'in başlangıç yıllarındaki ensâba dair gerek sözlü gerekse yazılı olarak nakledilen rivayetlerde neseb bilgilerinin daha çok şiir, ahbâr ve emsal türü eserlerde yer aldığı söylenebilir.^[7]

Daha İslâmiyet'in gelmesinden önceki dönemlerde bile neseb şecerelelerinin kaybolmaması ve uydurma soy ağaçlarının ortaya çıkmasına mani olunması için kabilelerin neseplerine dair bilgilerin yazılı olarak kayda geçirildiği ve bunların kitap oluşturacak şekilde düzenlendiğine dair bilgilerden^[8] hareketle, Ensâb ilminin Araplar tarafından önemsenerek ele alındığını bunun da onların tarihi bilgilere ulaşmalarına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Soy ve sople iftihar etmek için kabilelere tarihi malzeme sağlayan, kabileler arası tefâhurun (övünme) başlıca vasıtası olan ensâb bilgisi, Câhiliye döneminde hem şifahi hem de önemine binaen yazılı olarak kayda geçirilmiş^[9] ve ihtiva ettiği bilgiler Arap tarihine büyük katkılar sağlamıştır.

Cahiliye Arapları kendi kabilelerinin nesebini sıralarken olabildiğince geriye hatta ta Hz. Âdem'e kadar götürmeye gayret göstermişlerdir.^[10] Böylece ne kadar köklü ve asil bir kabile olduklarını ispatladıkları gibi kendi kabileleri ile irtibatı bulunan başka kabilelere de işaret ederek onlarla irtibatlarını düzenlemeye çalışmışlardır.

Esasen Arapların neseplerine verdikleri önem çerçevesinde ensâb ilmiyle olan ilişkilerini bu kültürle yetişmeyen insanların anlaması zordur.^[11] Çölde yaşayan Arap için kabile, kabileyi bir arada tutmak için de asabiyet duygusu gerekiyordu. Asabiyetle kabileyi oluşturan fertler arasında dayanışma sağlanıyor, düşmana karşı çıkılıyor, dostlar bir araya gelerek nesepleri ile övünüyorlardı. Kabileyi ayakta tutabilmek için gerekli görülen asabiyet bağı ise kabile fertleri arasındaki neseb ilişkisini bilmekle korunuyordu. Kişinin nesebini bilmesi övünç vesilesi sayılırken nesebinden habersiz olmak utanç

[7] Abdülaziz ed-Dürî, *Bahs fi Neş'eti İlmi't-Tarih inde'l-Arab*, Beyrut 1993, s.40; Nasuhi Ünal Karaaslan, "İbn Düreyd", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 418.

[8] Bu hususta geniş bilgi için bkz., Fayda, "Ensâb", *DİA*, XI, 245; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s.18.

[9] Fayda, "Ensâb", *DİA*, XI, 245.

[10] Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, *Kitâbu'n-Neseb*, takd., Süheyl Zekkâr, thk., Meryem Muhammed, Beyrut 1410/1989 (muhakkikin önsözü), s.17.

[11] Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (muhakkikin önsözü), s.17.

vesilesi olarak değerlendiriliyordu.^[12] Bu bakış açısına sahip olan bir Arabın nesebe ilgilenmemesi düşünülemez. Oysa diğer milletlerde böylesine nesebe bağlılık söz konusu olmadığından ensâba dair çalışmalar da Araplardaki kadar kadim olmadığı gibi yaygın ve ayrıntılı değildir.

Nesebe bakış açısı yukarıda anlatıldığı gibi olan Araplardan bazıları insanların nesep kayıtlarını tutmanın yanı sıra atlarının hatta köpeklerinin ve develerinin bile soy ağaçlarını kaydetmişlerdir.^[13] Mesela İbnü'l-Kelbî (204/819), “Kitâbu Ensâbi'l-Hayl fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm”, Medâinî (225/840), “Kitabu'l-Hayl”^[14], Esmâî (230/844), “Kitâbu'l-Hayl”, Muhammed b. Habîb (245/860), “Kitâbu'l-Hayl”^[15], İbnü'l-Arâbî (231/845), “Kitâbu Ensâbi'l-Hayli'l-Arab ve Fursânihâ”^[16] isimleri ile bilinen ve atlarının nesep kayıtlarının yer aldığı eserleri telif etmişlerdir.

II- İslâmiyet'e Göre Asabiyet ve Nesep Bilgisinin Durumu

A-İslamiyet'in Reddettiği Ensâb Anlayışı

İslâm dini doğuştan gelen özelliklerden ziyade kişinin çalışarak kazandığı hasletlere önem vermektedir. Bu yönüyle İslâm'da kast sistemi yoktur denilebilir. Zira kast sisteminde, kişinin dünya hayatı boyunca hangi mevkide bulunacağı, sosyal statüsü vb. daha doğmadan önce belirlenmiştir. Ne kadar tembel olursa olsun kendisi için belirlenen sınıfın altına düşmeyeceği gibi çok çalışmakla kimse kendisi için tayin edilen tabakanın bir üstüne geçememektedir. Oysa İslâm'a göre insanlar, yapıp ettikleriyle hem Allah katında hem de insanlar nazarında iyi veya kötü bir konuma gelebilirler. Bir başka ifadeyle bütün insanlar doğuştan gelen hak ve sorumluluklara sahiptirler. Kimsenin kimseye üstünlüğünden bahsedilemez. Üstünlük kişinin soyu, cinsiyeti, derisinin rengi, memleketi, maddi durumu vb. gibi doğuştan kendisine verilen özelliklerde olmayıp yaşamı boyunca Allah'a ve insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmedeki gayretiyle alakalı bir husustur. Dolayısıyla İslâmiyet'te insanların soy soplalarıyla övünmeleri yasaklanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, insanların bir erkekle bir kadından yaratıldığını beyan etmiş^[17], Hz. Peygamber de Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a,

[12] Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam (muhakkikin önsözü), s.21.

[13] Cevad Ali'ye göre Araplar deve alıp-satarken nesep cetvellerine bakarak fiyat belirlerlerdi. , *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, (II. Baskı) yy., 1413/1993, VIII, 329.

[14] İbnü'l-Nedîm, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty., s.151.

[15] İbnü'n-Nedîm, s.155

[16] Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam (muhakkikin önsözü), s.17.

[17] el-Hucurât 49/13.

beyazın siyaha, siyahın beyaza yaratılışları ve nesepleri bakımından hiçbir üstünlüğünün bulunmadığını belirtmiştir.^[18] Ahirette sūra üfürüldüğünde nesep farkı gözetilmeyeceği ve insanlara soylarının fayda vermeyeceği^[19], onların yalnız tanışıp görüşmek için milletler ve kabileler halinde yaratıldığı, insanlara üstünlük sağlayacak yegâne vasfın takva olduğu^[20] Kur’ân-ı Kerîm’de haber verilmiştir. Yüce Allah, nesep çokluğu ile övünmenin insanları aldatıp oyaladığını bildirmiştir.^[21]

Hz. Peygamber, “Asabiyet davası güden bizden değildir.” buyurur^[22] ve nesep üstünlüğünün kişiye dinde mertebe sağlayamayacağını^[23], nesep sebebiyle karşılıklı muhalefet ve hakaretin cahiliye âdetlerinden olduğunu^[24] ifade eder.

Yalnız bilinmelidir ki Resûlullah’ın da tarif ettiği gibi^[25] asabiyet, kişinin kavmine, mahzâ kavmi olduğu için zulüm ve haksızlıkta yardımcı olması, arka çıkmasıdır. Ama insanın akrabalarına, üzerinde doğduğu toprağa bağlanması kadar tabî bir şey yoktur^[26] ve hak dairesinde, hiç bir tarafta düşmanlık beslemeden bir kavmin içtimâi durumunu yükseltmek, verimliliğini artırmak, İyî hasletlerini yüceltip kötü huylarını izâle etmek, mutlak bir hayır, Allah ve insanlar nezdinde makbûl, şâyân-ı takdir bir iştir.^[27] İslâm’ın yasak kıldığı hareket, hukukun vermediği bir hakkı akrabalık sayesinde elde etmeye kalkışmaktır.^[28]

B-İslamiyet’in Benimsediği Ensâb Anlayışı

İslâm’da asabiyet ve kavmiyetçiliğin açık dille reddedildiği bilinen bir husustur. Dolayısıyla biz bu çalışmada bilinenleri tekrar yerine sadece cahiliye Arapları tarafından aşırı derecede önem verilen ve dini, sosyal, siyasal ve ekonomik hayatta olduğu kadar hukuk önünde de imtiyaz unsuru olarak

[18] Müsned, V, 411.

[19] el-Mü’minûn 23/101.

[20] el-Hucurât 49/13.

[21] et-Tekâsür 102/1.

[22] Müslim, “İmâret” 57; Nesâî, “Tahrim”, 28; İbn Mâce, “Fiten”, 7; İbn Hanbe, II, 306, 488

[23] Tirmizî, “Kur’ân”, 10; İbn Mâce, “Mukaddime”, 17; Dârimî, “Mukaddime”, 32; İbn Hanbel, II, 252, 407.

[24] Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr”, 27; Müslim, “İmân”, 121, “Cenâiz”, 29; İbn Hanbel, II, 377, 415, 431, 441, 455, 496, 526, V, 342, 344.

[25] Müslim, “İmâre”, 57; Nesâî, “Tahrim”, 28; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 116; İbn Mâce, “Fiten”, 7; İbn Hanbel, II, 306, 488, IV, 107, 160.

[26] Muhammed Hamidullah, İslâm’a Giriş, çev., Cemal Aydın, Ankara 2006, s. 71-72.

[27] Babanzâde A. Naim, İslâm’da Da’vâyı Kavmiyyet, İstanbul 1332, s.11, 46.

[28] M.S. Hatiboğlu, “Hilafetin Kureysîliği”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1978, sayı: XXIII, s.141.

kullanılması karşısında İslâmiyet'in bu konudaki tavrının ne kadar net ve kesin olduğunu ifade etmek istiyoruz.

Ayet ve hadis-i şeriflerde insanların neseplerine olan ilgileri, akrabalarını sevmeleri ve onlarla iyilik ve güzellikler hususunda yardımlaşmaları kesinlikle reddedilmemiş, aksine teşvik edilmiştir. Bununla birlikte nesebin Allah ve kullar nezdinde kişinin sorumsuzca davranarak kendisine veya akrabalarına ayrıcalıklı konum sağlaması, adalet önünde imtiyazlı hale gelmesi için kullanılması ve daha da önemlisi körü körüne bir taraftarlık, sempatanlık ve yardımlaşma şeklinde tezahürü kesinlikle reddedilmiştir.^[29] İslâm'ı asıl kaynağından öğrenen ve hayatlarında tatbik eden sahâbe neslinin cahiliye dönemindeki asabiyet düşüncesini bir kenara bıraktıktan sonra nesep ve asabiyete bakışının hangi yönde değiştiğini göstermesi bakımından Hz. Ömer'in söyledikleri güzel bir örnektir:

‐Vallahi kıyamet günü Peygamber (sas)'in huzuruna Arap olmayan müslümanlar amellerle gelip biz de amelsiz bir şekilde gelirse, onlar Hz. Muhammed'e bizden daha evla olurlar. Hiç kimse akrabalığa güvenmesin, Allah'a yarar işler işlesin, zira amelde topallayan kimseyi nesebi hızlandıramaz."^[30]

‐Aynı şekilde İslâm'da, atalarının çokluğuyla övünüp gururlanmak zemedilmiştir; fakat ilimde, tâatta, güzel ahlâkta övünmek mezmûm değildir. Bilâkis güzel bir şey ve bir teşvik unsurudur. Bu sebeple hayırlı hususlarda övünme ve müsabaka dinimizde câiz görülmüş, hatta emredilmiştir."^[31]

İslâm, insanların akrabalık bağları ile birbirlerine destek olmalarını, dinin çirkin görmediği hususlarda yardımlaşmada bulunmalarını, akrabalık haklarını gözetmelerini yasaklamamış aksine bunlara önem verilmesini teşvik etmiştir. Nesebin ön plana çıkartılarak insanların birbirlerine karşı üstünlük yarışına girmeleri ve övünmek maksadıyla soylardan bahsedilmesi, buna karşılık başka insanların mensubu buldukları aile ve kabilelerin yine soyları sebebiyle eleştirilmesi yerine insanların birbirlerini tanıyarak iyi ve hayırda yardımlaşmaları teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber, hicret sonrasında Mekke'de kalan müşrik akrabalarıyla bile insani ilişkilerini sürdürmüş, zaman zaman onlara yardım malzemesi göndererek akrabalarına yardımcı olmaya, böylece sila-i rahimi korumaya gayret göstermiştir. Medine'ye yerleştikten sonra orada yaşayanların kabileler halinde şehirde yaşamlarını sürdürmelerine kesinlikle karşı çıkmamıştır. Benzer şekilde daha sonraki

[29] Bu hususta geniş bilgi için bkz., Hatiboğlu, s.121-213.

[30] Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut ty., III, 296; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi, *Ahkâmü's-Sultaniyye*, Beyrut ty., s.200.

[31] Mâide 5/48.Ahmet Önkal, "Araplarda Ensâb İlmi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1990, Sayı: 3, s.124.

dönemlerde inşa edilen İslâm şehirlerinde de mahalleler oluşturulurken kabileler halinde iskân söz konusu olmuştur. Bununla birlikte insanların mensubu buldukları aile ve kabileyi her konuda mutlak haklı, üstün ve imtiyazlı olarak görmeleri kesinlikle reddedilmiş, hatta cahiliye âdeti olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber kendisinden sonra müslümanların cahiliye zihniyetine dayanan asabiyete yönelmesinden endişe ederek şöyle buyurmuştur:

“Ümmetimin içinde Cahiliye döneminden kalma tamamen terk edemeyecekleri dört şey vardır: Asaletleriyle övünmek, başkalarının soylarına dil uzatmak, yağmur yağmasında yıldızların etkili olduğunu sanmak, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak”^[32]

Yukarıdaki ifadelerden hareketle İslâmiyet’in nesebi bir realite ve fitri bir özellik olarak değerlendirdiği, nesebin özellikle iyilik ve güzelliklere ulaşmada insanların yardımlaşmalarını sağlamada önemli bir unsur olabileceği^[33] kanaatinde olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan cahiliye devri asabiyet anlayışını reddeden ve asabiyetin en önemli dayanağı olan nesebe de körü körüne bağlılığı çirkin gören İslâm dini, nesebin sırf övme veya yerme için kullanılmasını, aynı soya mensup kimselerin iyilikten çok kötülük hususunda kan bağı ile bağlı buldukları kimselerle yardımlaşma ve dayanışma içerisinde bulunmalarına kesinlikle karşı çıkmıştır.

İslâmiyet’in neseble ilgili realist ve faydacı yaklaşım tarzı nesep şecerelerinin müslümanlar tarafından ilgiyle öğrenilmesinin yolunu açmıştır. Daha Hz. Peygamber döneminden itibaren müslümanlardan pek çok kimse bu ilmi öğrenmeye gayret göstermiştir.

Hz. Peygamber’in nesep ilmiyle ilgili olumsuz düşünceler içerisinde olduğunu gösteren bir hadis-i şeriften bahsedilmektedir: Kaynaklardan bazılarında nakledilen bu hadis-i şerife göre “Resûl-i Ekrem mescide girdiği zaman bir adamın etrafında bazı kimselerin toplandığını görmüş, niçin toplandıklarını sorunca o kişinin allâme olduğunu söylemişler, neyin allâmesi olduğunu sorunca da Arap ensâbını, şiiri ve Arapların ihtilâf ettikleri hususları en iyi onun bildiğini ifade etmişler, bunun üzerine Resûl-i Ekrem, “Bu fayda vermeyen bir ilim ve zarar vermeyen bir cehalettir” demiştir.^[34]

Ancak Kettânî, İbn Hacer (852/1449)’e istinaden, merfû ve mevkûf olarak vârid bu haberin “sâbit” olmadığını kaydeder.^[35] İbn Hazm da bu sözü ke-

[32] Müslim, “Cenâiz”, 29.

[33] Önkal, “Ensâb İlmi”, s.125.

[34] Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, X, 280.

[35] Abdulhay el-Kettânî, *et-Terâtibü’l-İdariyye (Hz. Peygamber’in Yönetimi)*, çev., Ahmet Özel, İstanbul 1990, III, 114.

sinlikle reddederek “Hadistir” diye Rasûlüllâh’a nispet edenlere, bizzat Hz. Peygamber’in “Kim söylemediğim bir sözü bana isnâd ederse Cehennem’de yerini hazırlasın.” hadisini hatırlatır ve Kur’ân’daki peygamber kıssalarının, Hz. Peygamber’in hayatında cereyan eden bazı hâdiselerin, fikhî bir takım meselelerin hep nesep bilgisiyle alakalı olduğunu zikreder; bu sebeple de nesep bilmenin faydasız, bilmemenin de zararsızlığını iddianın batıl olduğunu, bilâkis ilm-i ensâbın, cehlinin zararlar doğuracak faydalı bir ilim olduğunu, bu konuda bilgi sahibi kimselerin bulunmasının farziyyet ifâde ettiğini belirtir.^[36]

Hız. Peygamber’in burada yasakladığı husus, İbn Haldûn (808/1406)’un da işaret ettiği üzere, kardeşlik bağını, akrabalık hak ve hukukunu muhafaza ya hizmet edecek derecede nesep bilindikten sonra daha fazlasıyla iştigalin lüzumsuz ve faydasızlığına temas eder ve bu şekilde nesep ile uğraşmanın boşuna emek sarf etmek demek olduğunu, bunun ise dinimizce yasaklandığını belirtir.^[37] Benzer şekilde Muhammed Abdülhay el-Kettânî de bu hadis ile lüzumsuzluğuna işaret olunanın “daha önemli şeyleri öğrenmekten alıkoymak şekilde ensâb ilmine dalmak”^[38] olduğunu söylemektedir.

İbn Hazm (456/1064), ensâbın faydasız bir ilim olduğuna dair rivayetin asılsız kabul edildiğini belirterek ensâb ilmini faydalı ilimlerden saymış, hatta bu ilmin insanlara farz olan kısmının bulunduğunu söylemiştir.^[39] İbn Hazm, “Ensâbınızı sıla-i rahimde bulunacak ölçüde öğrenin” rivayetini Hz. Ömer’in sözü olarak kaydetmiştir.^[40] Semânî’ye göre de Hz. Ömer nesep ilmiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Karada ve denizde yön bulup gidecek şekilde ilm-i nücûmu öğrenin, daha fazlasını değil. Sıla-i rahim için ensâbı öğrenin ki bu şekilde evlenmeniz haram olan kadınları tanıyabilesiniz; daha fazlası için değil”^[41]

[36] Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelesû İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, nşr., Heyet, Beyrut 1403/1983, s.3-5.

[37] İbn Haldun, *Mukaddime*, çev., Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1989, I, 324-325, 327. İbn Haldun’a göre uzayan nesep silsileleri asabiyet duygularının azalmasına yol açtığı gibi bunlarla ilgili bilgilerin de sıhhatini zayıflatılabileceğinden bu silsilelerle ilgili rivayetler hikaye nev’inden öteye bir anlam taşımayacaktır. Dolayısıyla da böylesi nesep bilgileri ve buna dayanarak oluşan asabiyet, birbirleriyle yardımlaşmaktan ibaret olan fayda ve kıymetini kaybettiğinden bilinmesiyle bilinmemesi müsaavidir. *Mukaddime*, I, 325.

[38] Kettânî, III, 113.

[39] Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelesû İbn Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, nşr., Heyet, Beyrut 1403/1983, s.5.

[40] İbn Hazm, s.3.

[41] Ebû Sa’d AbdülKerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî Sem’ânî, *el-Ensâb*, takd. ve. talik., Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut 1408/1988, s.24-25.

İslâm'da ensâb ilminin faydasız değil bilakis son derece önemli ve gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Neseb ilminin lüzumlu ve faziletli bir ilim olduğunu söyleyenlerin şu gerekçeleri sıraladıkları görülmektedir:

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”^[42] mealindeki âyet-i Kerîme ile Allah Teala (cc), insanları büyük topluluklar ve kabileler halinde yarattığını böylece birbirlerini daha kolay bir şekilde tanıyabileceklerini beyan etmektedir. Ayet-i Kerîme'den de anlaşıldığı kadarıyla insanların birbirlerini tanımaları ve aralarında ünsiyetin oluşması için neseb bilgisi gereklidir. Zira neseb bilmeyen insanları bilhassa akrabalarını tam anlamıyla tanıyamaz ve onlarla yeterince iyi ilişkiler tesis edemezler.^[43]

Kur'ân-ı Kerîm'de cahiliyenin neseb anlayışı ve uygulamaları açık bir şekilde yasaklanırken İslâm'ın çerçevesini çizdiği tarzıyla gelişen neseb ilminin yasaklandığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Aksine Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok peygamberin doğumu ve nesebi hakkında bilgiler verilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın nesebi gereksiz görmek yerine önemsedini söyleyebiliriz.

1- Hz. Peygamber'in Ensâb'la İlgili Uygulamaları

Hz. Peygamber'in neseble ilgili tavrı da neseb ilminin İslâmiyet'te lüzumsuz görülmediğinin delili olarak gösterilmektedir.

Hz. Peygamber “Sıla-i rahim yapmanızı temin edecek ölçüde neseplerinizi öğreniniz. Çünkü sila-i rahim, akrabalar arasında zenginliğe, ecelde gecikmeye ve Allah'ın rızasını kazanmaya vesiledir”^[44] buyurarak tüm ümmetine neseb ilmini öğrenmelerini emretmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber özellikle bazı sahâbîlerin neseb ilmini sahih kanallardan öğrenmesi için direktifler vermiştir. Neseb ilmine vakıf olan sahâbîleri bu özelliklerinden dolayı dışlamak yerine onlardan İslâm'ı davet hususunda azami derecede istifade etmeye çalışmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, Mekke döneminde, şehre dışarıdan gelen kabilelere İslâm'ı tebliğ etmek için ziyaretlerde bulunduğu ensâb bilgisiyle meşhur olan Hz. Ebû Bekir'i beraberinde götürmüş,

[42] el-Hucurât 49/13.

[43] İbn Abdîrabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, thk., A.Emin-İ.Ebyârî-A.Selam, Beyrut ty., III, 312

[44] İbn Hanbel, II, 374; Tirmizî, *Birr*, 49; Mâverdî, s.96.

onun, kabilelerin soylarıyla ilgili yaptığı konuşmalarla diyalog ortamını oluşturmasından sonra devreye girerek tebliğde bulunmuştur.^[45]

Benzer şekilde Hz. Peygamber Kureyşli müşriklerin İslâm'a saldırmak üzere inşâd ettikleri bir şiire yine bir şiirle cevap vermek ve Kureyşlileri hicvetmek üzere kendisinden izin isteyen Hassân b. Sâbit'e bu izni şartlı olarak vermiştir. Kureyş soyu içerisinde kendisinin nesebinin de bulunduğunu bu sebeple de Kereş'i hicvederken Peygamber'i bundan hariç tutması gerektiğini Hassan b. Sabit'e hatırlatan Resûl-i Ekrem, ona ihtiyaç duyduğu nesep bilgisini Ebû Bekir'den öğrendikten sonra şiirini inşâd etmesini istemiştir.^[46]

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in kendi nesebini cediti Nizâr'a^[47] hatta ta Hz. Âdeme kadar götürdüğüne dair bilgilere de rastlanmaktadır. Yine Resûl-i Ekrem, çeşitli vesilelerle zaman zaman sahâbîlerin neseplerine dair bilgiler de vermiştir.^[48] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendi nesebini bilmenin dışın-da başkalarının neseplerine dair de malumat sahibi olduğunu söylemek mümkündür. Lüzumsuz bir uğraşı veya faydasız bir ilim olsaydı bizzat Hz. Peygamber'in nesep ilminde vukufiyet kazanması ve bu konudaki bilgisini insanlarla paylaşması doğru olmazdı.

2- Sahâbîlerin Ensâb'la İlgili Uygulamaları

Resûlullah (sas)ın rahle-i tedrisatında yetişen ve İslâm'ın ruhunu en iyi anlayan sahâbîlerin de nesep konusunda olumsuz bir tavır takınmadıkları, hatta bazı sahâbîlerin bu husustaki bilgileriyle ön plana çıktıkları anlaşılmaktadır. Hz. Ebû Bekir, Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî, Cübeyr b. Mut'im^[49],

[45] Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1980, I, 268; Sem'ânî, I, 36-38; Önkal, "Ensâb İlmî", s.126.

[46] Buhârî, "Menâkıb", 16, "Meğâzî", 34, "Edeb", 91; Sem'ânî, s.22; Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed İbn Abdilberr, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk., Ali Muhammed el-Buhârî, Beyrut ty., I, 401; Cevad Ali, VIII, 330; Fayda, "Ensâb", *DîA*, XI, 246; Önkal, "Ensâb İlmî", s.126-127. İbn Abdilberr'in belirttiğine göre Ebû Bekir'den öğrendiği nesep bilgisini dik-kate alarak şiirini yazan Hassan b. Sabit'in şiirini dinleyen Kureyşli müşrikler, "Bu şiirde Ebû Kuhafe'nin oğlunun yani Ebû Bekir'in izleri görülmekte" dediler. *el-İstiâb*, I, 401

[47] Fayda, "Ensâb", *DîA*, XI, 246.

[48] Muhammed Süleyman et-Tayyib, *Mevsûatü'l-Kabâilü'l-Arabiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî 1418/1997, I, 24. Nitekim Hz. Peygamber, huzurunda bulunan ve ben kimim şeklinde bir soru soran Amr b. Mürre el-Cühenî ve Sa'd b. Mâlik'in neseplerini sıraladıktan sonra "kim kendisine belirttiğim bu nesep dışında bir soy edinirse Allah'ın laneti onun üzerine olsun!" buyurmuştur. Bkz., Hâkim en-Nisabûrî, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, thk., es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Beyrut 1397/1977, s.169; Muhammed b. Ahmed b. Osman *ez-Zehabî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut ark., Beyrut 1414/1994, I, 96. Ayrıca bkz., Ebû Zeyd, *Tabakatu'n-Nessâbîn*, s.8.

[49] Hz. Ebû Bekir'in nesep ilmi konusunda Cübeyr b. Mut'im'in hocası olduğu da ifade edilmektedir. Bkz., el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk., Hasan es-Sendûbî, Beyrut 1414/1993, I, 302-303; a.mlf., *Kitâbu'l-Hayevân*, thk., Abdüsselam Hârun, Beyrut 1389/1969, III, 210; İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, thk., el-Bicâvî, Beyrut 1412/1992, I, 462; Sezgin, I, 14.

Mahreme b. Nevfel ve Akil b. Ebî Talib'in ensâbı çok iyi bildikleri, ayrıca Hz. Ali, Ömer ve Osman'ın da nesep bilgisine vakıf oldukları ifade edilmiştir.^[50]

Sahâbîler arasında özellikle Hz. Ömer nesep ilmine önem vermiş, divan teşkilatını kurduğunda divanda isimlerine yer verilecek müslümanları neseplerine göre kaydettirmiş, nesepelere göre tasniften sonraki sıralamada ise İslâm'daki kıdem ve Hz. Peygamber'e yakınlık esas alınmıştır.^[51]

Rivayetlere göre Hz. Ömer divan teşkilatını kurduğunda kaydın nesepelere göre yapılmasını sağlamak üzere ensâba dair bilgileriyle meşhur olan üç sahâbîden oluşan bir komisyon kurmuştur. Hz. Ömer komisyonda görev yapmaları için Akil b. Ebî Talib, Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut'im'i tayin etmiştir.^[52]

H. Ömer komisyon üyelerine çalışmaları esnasında izlemeleri gerekli yöntem hakkında da direktifler vermiş, divan listesine insanların konumları ve mertebelerine göre kaydedilmesini emretmiştir. İlk listede önce Hâşimoğullarının sonra da Hz. Ebû Bekir ve kendi kavminin ön sırada yer aldığını gören Hz. Ömer bu sıralamayı beğenmemiş, insanların Peygamberimize yakınlıklarına göre divana kaydedilmesini istemiştir.^[53] Bunun üzerine onlar listenin başına Hâşim ve Abdulmuttalib oğulları ile onlara yakınlıklarına göre Kureyş'in diğer kollarını, sonra da Ensar'dan Sa'd b. Muaz'ın kabilesi ve diğerlerini kaydetmişlerdir.^[54]

Mekke ve Medine dışındaki diğer şehir ve yerleşim birimlerindeki insanlar da benzer tarzda divana neseplerine göre kaydedildi.^[55] Divan teşkilatındaki sıralamada nesebin temel kriter olarak kabulü ve bu doğrultudaki listeleme çalışmaları nesep ilminin önemini artırdığı gibi insanların nesepleriyle daha yakından ilgilenmelerine de vesile oldu. Divan teşkilatındaki bu sıralama Hz. Ömer'den sonra hilafet makamına geçen Hz. Osman döneminde de benimsendi.^[56]

[50] Cevad Ali'nin bildirdiğine göre Mescid-i Nebevî'de sahabiler Kur'an, Hadis ve şiir talim ettikleri gibi ensâba dair bilgileri de bu konuda mahir olan kimselerden öğrenmekteydiler. Özellikle sahâbîler ensap konusunda Akil b. Ebî Talib'in ders verdiği anlaşılmaktadır. *el-Mufassal*, VIII, 332.

[51] Mâverdi, s.200-201.

[52] Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, çev., Mustafa Fayda, Ankara 1987, s.655; Mâverdi, s.200; Fuat Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, çev., A. Mustafa- S. Abdurrahîm, Riyad 1411/1991, II, 14.

[53] Belâzürî, *Fütûh*, s.655; Mâverdi, s.200.

[54] Belâzürî, *Fütûh*, s.655-656; Mâverdi, s.200; Ebû Ubeyd (muhakkikin önsözü), s.75.

[55] Ebû Ubeyd (muhakkikin önsözü), s.76; Fayda, "Ensâb", *DİA*, XI, 246.

[56] Mâverdi, s.201. Mâverdi'ye göre Hz. Ali, divandan maaş dağıtırken Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir gibi eşit dağıtmıştır. Onun bu konudaki ictihadı İmam-ı Şâfi tarafından da benimsenmiştir. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ise bu hususta Hz. Ömer'in uygulamasını tercih etmiştir. *Ahkâmu's-Sultaniyye*, s.201.

Yeni şehirler inşa edilirken insanlar kabile esasına dayalı olarak iskan edildiler. Hz. Ömer döneminde kurulan Kûfe, Basra ve Fustat gibi şehirlerde mahalleler kabilelere göre düzenlendi.^[57] Kabile esaslı iskan için de ensâb bilgisi zorunlu hale geldi.

C- İslâmiyet'e Göre Ensâb İlminin Gerekli Olduğu Alanlar

1-Akidevi Bakımdan Ensâb İlminin Önemi

Kamil bir iman için Hz. Peygamber sevmek^[58], bunun için de onu iyi tanımak gerekmektedir. Hz. Peygamber'i tanımak için de onun annesini, babasını, mensubu bulunduğu kabileyi; Araplardan Benî Hâşim'den olduğunu, Mekke'de doğduğunu ve peygamberlik görevini burada aldığını, Medine'ye hicret edip vefat edene kadar davasını buradan sürdürdüğü vb. konuları bilmek gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber kendisi hakkında bilgi verirken nesebini sayarak bunu yapmıştır. İbn Hazm'a göre bir müslümanın Hz. Peygamberle ilgili olarak "Kureyşli miydi yoksa Yemenli, Temimli veya A'cemî miydi?" demesi onu itikadi bakımdan dinini bilmemesi sebebiyle sıkıntıya sokar.^[59]

Kişinin annesini babasını bilmesi de farz olarak kabul edilmiştir. Bunun için de nesep bilmek gerekmektedir.^[60] Bir insanın babasından başkasına babalık nispetinde bulunması dinen haramdır.^[61]

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir kadın, kendilerinden olmayan kimseyi bir aileye sokarsa, Allah (cc)'dan bir şey bulamaz. Allah onu Cennetine sokmaz. Bir erkek de çocuğa bakar olduğu halde onun nesebini inkâr ederse, Allah onunla kendi arasına perde koyar ve onu kıyamete kadar öncekilerin ve sonrakilerin önünde rezil ve rüsva eder"^[62] Dolayısıyla bir

[57] Belâzürî, *Fütûh*, s.394.

[58] "Ey Muhammed de ki, babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan Peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola erdirmez." (Tevbe 9/24).

"Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar; Allah ve Resûlünü bu ikisi dışında kalan her şeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, imansızlıktan kurtarıp İslâm'ı nasip ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak." (Buhari, İman 9).

[59] İbn Hazm, s.1. Ayrıca bkz., Tayyib, I, 23.

[60] İbn Hazm, s.2.

[61] "Bilerek, babasından başkasına nesep iddiasında bulunan kimseye Cennet haramdır" Buhârî, "Menâkıb", 5, "Ferâiz", 29; Müslim, "İmân", 112, 114, 115; Tirmizî, "Vesâyâ", 5.

[62] Dârimî, "Nikâh", 42; Ebû Dâvud "Talâk", 29; Nesâî, "Talak", 47.

müslümanın kendisini gerçek babasına nisbet etmesi gerekmektedir^[63] ki bunun için de soyunu yani nesebini bilmesi şarttır.^[64]

2- Hukuki Bakımdan Ensâb İlminin Önemi

Hukuki muameleler bakımından da nesep bilmenin lüzumlu olduğu görülmektedir. Özellikle evlenilmesi şeran haram olan kimselerin^[65] nikah akdi ile bir araya gelmemeleri için hem erkeğin hem de kadının neseplerinin asıl ve furû itibarıyla bilinmesi gerekmektedir. Kan veya süt bakımından evlenilmesi dinen haram olanların belirlenmesinde nesep ilmine başvuru olarak böylesi bir tespit sıhhatli bir şekilde ortaya konulabilir. Aksi halde evlilik yapmak isteyen erkek ve kadın arasındaki nesep bağı bilinmeden dinin haram saydığı evlilikler söz konusu olabilir.

Peygamberimizin eşleri ile evlenmek de müslümanlar için haramdır. Zira onlar müminlerin anneleri olarak nitelendirilmişler, anne ile evlenmek haram olduğu gibi onlarla evlilik de haram sayılmıştır. Dolayısıyla ümmehâtü'l-mü'minin'in bilinmesi haram olan bir evliliğin önüne geçmek için gereklidir.^[66] Bu ise onların kimlerden oluştuğunun tespiti ile mümkündür.

İyi bir toplum ancak dinin önerdiği doğrultuda gerçekleştirilen evliliklerle inşa edilebilir. Bu sebeple de İslâm evliliklerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için eşler arasında denklige (kefâet) önem vermiştir. Denklik için güzellik, zenginlik, kültürel durum, nesep vb. gibi hususlar ön plana çıkmıştır.^[67] Evliliğin sağlıklı bir şekilde devamı için evlilik öncesinde eşlerin birbirlerine denk olmaları önemsenmiştir. Dolayısıyla evlenecek bireylerin neseplerinin bilinmesi zaruret arz etmektedir.^[68]

İslâm hukukuna göre Hz. Peygamber'in ehl-i beyti zekât ve sadakadan istifade edemez. Fakir olsalar bile bu gruba dâhil olanlara zekât fonundan ödeme yapılamaz. Bunlara devlet hazinesine intikal eden gelirlerden özellikle Humus gelirlerinden verilir. Zira ganimet gelirleri arasında yer alan humusun beşte birlik bölümü (humusu'l-humus) zi'l-kurbaya dâhil olanlara

[63] el-Ahzâb 33/4-5.

[64] İbn Hazm'a göre kişinin babasını bilmesi ve ona göre kendi nesebini sıralaması farzdır. İbn Hazm, s.2.

[65] en-Nisâ 4/23.

[66] İbn Hazm, s.3.

[67] Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "Kadın, dört şeyi için nikâhlanır: Malı, nesebi, güzelliği ve dini için. Sen, dindar olanı tercih et ki ellerin toprağa değsin (fakirlikten kurtulasın) Buhârî 5183; Müslim 1466/53; Ebû Davud 2047; Neseî 3230; Dârimî 2/133, 134; İbn Mâce 1858; İbn Hibbân 4036; Beyhâkî 7/79.

[68] Mâverdi, s.96-97; Tayyib, I, 23.

verilir. Dolayısıyla ehl-i beyte mensup olanların bilinmesi zekât ve humusla ilgili tasarruflar bakımından da önemlidir.^[69]

Mirasa hak sahibi olanların paylarının tespiti için de varislerin neseplerinin ve nesillerinin bilinmesi gerekmektedir. Zira vârisler, mûrisle olan yakınlıkları veya uzaklıklarına göre değişen oranlarda mirastan pay alırlar. Özellikle ferâiz ilmi bakımından nesep bilgisi hayati bir öneme haizdir.

3- Toplumsal Bakımdan Ensâb İlminin Önemi

Sıla-i rahim farz, bunun zıddı olan kat-i rahim de haramdır. Kişinin yakınları olan ve gözetilmesi emredilen kimseler ise yine âyet ve hadislerde belirtilmiş, yakınlık bağı olan kimseler arasında bir derecelendirme yapılmıştır. Sıla-i rahim dairesine giren kimseleri genel anlamda ifade etmek gerekirse, evvela kan bağı ile veya evlenme yoluyla (sıhriyet) akraba olanlar, sonrasında ise komşular, aile dostları, öksüzler, yetimler, yoksullar ve diğer müminlerdir.

Akrabalık bağlarının devam ettirilmesi şu âyet-i Kerîme’de emredilmiştir: “Şüphesiz Allah adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardımı emreder. Hayasızlığı, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”^[70]

Hz. Peygamber’in hadislerinde de sıla-i rahimin önemi bildirilmiştir. Bir sahâbînin cennete girmeye vesile olan amelleri sorması üzerine o (sas), “Hiçbir şeyi ortak koşmaksızın Allah’a kullukta bulunursun, namazı kılar-sın, zekâtı verirsin ve sıla-i rahim yaparsın.”^[71] buyurmuştur. Bu sebeplerle kimlerin akraba olduklarının bilinmesi önemlidir. Aksi halde sıla-i rahimin yapılmasında önceliği olanlar ihmal edilebilirler. Dolayısıyla İslâm’ın bu emrini ve akrabalık ilişkilerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek, böylece toplumu meydana getiren insanlar arasında dayanışmanın aileden başlayarak yaygınlaştırılabilmesi için de insanlar asıl ve fûrûlarında yer alanları bilmelidirler.

Allah Teala, “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”^[72] buyurarak farklı kavimler ve kabileler halinde yaratılmanın temel sebebinin insanların birbirlerini daha

[69] İbn Hazm, s.3.

[70] Nahl 16/90.

[71] Buharî, “Zekât”, 1.

[72] el-Hucurât 49/13.

kolay bir şekilde tanımlarını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Aynı toplumu oluşturan bireylerin toplumsal barışı sağlamaları ve huzur içerisinde yaşamaları için birbirlerini iyi tanımları önemlidir. Ancak bu şekilde bireyler, kendileri dışındakilerle daha iyi ilişkiler kurabilirler. Bütün bunlar için ise yine ensâb ilmi önemlidir.

Ensâb ilminin yukarıda sayılanlar dışında ilmi ve siyasi bakımdan hatta tıbbi yönden de önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Yöneticilerin idareleri altındaki insanları iyi tanımları başarılı olmaları için önemlidir. Yönettikleri kişilerin hangi soya mensup oldukları, atalarının durumu zevkleri veya nefret ettikleri hususlarda bilgi sahibi olmak idarecilerin tebaalarına karşı izleyecekleri siyasette işlerine yarayacaktır.

Pek çok ahlaki özellik gibi bazı hastalıklar da kalıtımsaldır. Aynı soya mensup insanların babadan oğula benzer ahlaki özellikleri taşıdıkları gibi aynı hastalıkları tevarüs ettikleri de görülmektedir. Dolayısıyla bir bölgede görev yapan hekimin karşılaştığı hastalıkları anlamlandırabilmesi ve buna göre teşhis ve tedavide bulunabilmesi için de insanları tanıması gerekmektedir. Bu da insanların soylarını bilmekle mümkün olacaktır.^[73]

Asırlar önce yaşayan insanların isimlerinin tam olarak tespiti, birbirleri ile olan irtibatları için de ensâb bilgisi gereklidir. Ayrıca özellikle Hadis ilminde kullanılan, bunun dışındaki İslâmî ilimlerde de göz ardı edilmeyen cerh ve tadil yönteminde metin kritiği kadar sened kritiği de önem arz etmektedir. Haberi nakledin kişilerin cerh veya tatili için nesep bilgisine müracaat edilmiştir.^[74] Özellikle rical kitapları ravilerle ilgili değerlendirmeleri esnasında mutlak surette ensâb ilmine başvurmak durumunda kalmışlardır.

Kaynaklar

Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, İstanbul 2012.

———, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasi Tarihindeki Etkileri*, İstanbul 2004.

Apaydın, H. Yunus, “İbn Hazm”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss.49-51.

el-Askalanî, İbn Hacer, (852/1448), *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, thk., Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut 1412/1992.

Babanzâde A. Naim, *İslâm'da Da'vâ-yı Kavmiyyet*, İstanbul 1332.

el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Fütûhu'l-Buldân*, çev., Mustafa Fayda, Ankara 1987.

———, *Ensâbu'l-Eşrâf*, tk., Süheyl Zekkâr- Riyad Ziriklî, Beyrut 1417/1996.

[73] Ebû Ubeyd (muhakkikin önsözü), s.14.

[74] el-Hucurât 49/13.

Ebû Ubeyd (muhakkikin önsözü), s.14.
Önkal, “Ensâb ilmi”, s.131.

- Brockelmann, Carl, *Tarihu'l-Edebi'l-Arâbi*, çev., Abdülhalim en-Neccâr, Dâru'l-Maarif, Kahire ty.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, İstanbul 1413/1992.
- Caetani, Leon (1869/1935), *İslâm Tarihi*, çev., Hüseyin Cahid, İstanbul 1924
- el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr (255/868), *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk., Hasan es-Sendûbî, Beyrut 1414/1993.
- , *Kitâbu'l-Hayevân*, thk., Abdüsselam Hârûn, Beyrut 1389/1969.
- Cevad Ali, *el-Mufassal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, (II. Baskı) yy., 1413/1993.
- Çetin, Nihad, "Ahbâr", *DİA*, İstanbul 1988, I, ss.486-489.
- ed-Dûrî, Abdülaziz, *Bahs fî Neş'eti İlmi't-Tarih inde'l-Arab*, Beyrut 1993.
- Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (224/839), *Kitâbu'n-Neseb*, takd., Süheyl Zekkâr, thk., Meryem Muhammed, Beyrut 1410/1989.
- Ebû Zeyd, Bekr b. Abdillâh, *Tabakâtu'n-Nessâbîn*, Beyrut 1418/1998.
- Efendioglu, Mehmet, "Sem'ânî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, ss.461-462.
- Fayda, Mustafa, "Ensâb", *DİA*, İstanbul 1995, XI, ss.144-249.
- Hâkim en-Nisabûrî, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*, thk., es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Beyrut 1397/1977.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev., Salih Tuğ, İstanbul 1991.
- Hatiboğlu, M.S., "Hilafetin Kureşîliği", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1978, sayı: XXIII, ss.121-213.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071), *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk., Ali Muhammed el-Buhârî, Beyrut ty.
- İbn Abdîrabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, thk., A.Emin-İ.Ebyârî-A.Selam, Beyrut ty.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali (852/1448), *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, thk., Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut 1412/1992.
- İbn Haldun (808/1406), *Mukaddime*, çev., Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1989.
- İbn Hanbel, Ahmed Muhammed (241/855), *Müsned*, İstanbul 1413/1992
- İbn Hazm, Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelesû (456/1064), *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, nşr., Heyet, Beyrut 1403/1983.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1980.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim (276/889), *el-Maarif*, thk., Servet Ukkâşe, Kahire ty.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844), *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut ty.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Lübâb fî Tehzibi'l-Ensâb*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat ty.
- İbnü'l-Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed (204/819), *Cemheretü'n-Neseb*, thk., Naci Hasan, Beyrut 1413/1993.

- İbnü'-Nedîm (385/995), *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.
- Katib Çelebi (1067/1657), *Keşfü'z-Zunûn*, Beyrut ty.
- el-Kazvînî, Muhammed el-Mehdî el-Hüseynî (682/1283), *Esmâu'l-Kabâil ve Ensâbihâ*, thk. ve şrh., Kamil Selman el-Cebbûrî, Beyrut 1420/2000.
- el-Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lâmu'n-Nisa*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut ty.
- , *Mu'cemü Kabâili'l-Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse*, Beyrut 1414/1994.
- el-Kettânî, Abdulhayy (1886-1962), *et-Terâtibu'l-İdariyye (Hz. Peygamber'in Yönetimi)*, çev., Ahmet Özel, İstanbul 1990.
- el-Makdisî, Muhammed b. Kudâme (630/1233), *et-Tebyîn fî Ensâbi'l-Kureşîyyîn*, Beyrut 1408/1988.
- el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *Ahkâmu's-Sultaniyye*, Beyrut ty.
- el-Mizzî, Cemalüddin Ebi'l-Haccac Yusuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk., Beşir Avvâd, Beyrut 1413/1992.
- el-Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid (286/899), *Nesebü Adnân ve Kahtân*, Hind ty.
- el-Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac (261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1413/1992.
- Nasuhi Ünal Karaaslan, "İbn Düreyd", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss.416-419.
- en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb (303/915), *Sünenü'l-Kübrâ*, İstanbul 1413/1992.
- Önkâl, Ahmet, "Araplarda Ensâb İlmi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1990, Sayı: 3, ss.117-132.
- , *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1991, Sayı: 4, ss.55-72.
- Özkuyumcu, Nadir, "Hilf", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, ss.29-30.
- Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- es-Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî (562/1166), *el-Ensâb*, takd. ve talik., Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut 1408/1988.
- Sezgin, Fuad, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, çev., A. Mustafa- S. Abdurrahîm, Riyad 1411/1991.
- Tayyib, Muhammed Süleyman, *Mevsûatü'l-Kabâili'l-Arabiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî 1418/1997.
- Tülücü, Süleyman, "Kelbî, Hişâm b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, ss.204-205.
- Vezîr el-Mağribî Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Ali b. el-Hüseyn (418/1027), *el-İnâs bi İlmi'l-Ensâb*, Beyrut 1420/2000.
- ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut ark., Beyrut 1414/1994.

ABSTRACT

The Arabs have a society based on the tribal principle brought by the people who believe that they come from a father. Blood ties occupied an important place in the kinship bond, that is, in the tribe based on asylum. For this reason, the Arabs have given importance to learning asylums, ie those belonging to the roots.

(Exhortation) Being holy among the Arabs is an indispensable necessity for them to be able to rescue their lives. Because the same societies joined together to praise their people, and when necessary they were trying to give superiority to their enemies by calling their distant or close relatives against their enemies.

Islam has encouraged people to support each other with kinship ties, to help them when religion does not look ugly, and to pay attention to them instead of forbidding kinship rights. Neseb was brought to the forefront, encouraging people to help each other and gain recognition and mutual respect instead of criticizing the families and tribes belonging to other people for the sake of nobility and bragging rights.

Keywords: Neseb, Ensab, Ancestry, Mufahara, proud of progeny, Genealogy, Ancestry, Arabic tongue.

